

BiH i hrvatska književnost 1945.-1990. i mijena potom

(Stare i nove prakse – natuknice u povodu Stamaćeve antologije hrvatske poezije)

Stamać se, sve u svemu, pokazao ili strašnim književnim sektašem ili apsolutno neobaviještenim, inkompetentnim za posao koji je uradio – ne znam koja bi ga diskvalifikacija preciznije odredila

Željko Ivanković

I.

Hrvatska je književnost valjda rijetko kad tako snažno živjela svoju unutarnju podijeljenost i necjelovitost kao u vremenu između 1945. i 1990. godine. Ne samo da je tada bila po prvi put u svojoj povijesti rezolutno i ekskluzivno podijeljena na tzv. lijevu i desnu, gdje su desnu njezinu struju činili što pisci tzv. kršćanske/katoličke inspiracije što oni tzv. građanske orijentacije, pa su samim tim bili potisnuti iz službenih tokova te književnosti (unutarnja emigracija), nego je dobila i svoju vanjsku, ustvari neprijateljsku, političku emigraciju, kako je (službeno) ideološki bila imenovana. Uza sve to, hrvatska je književnost, prešutno (autorestrikcijom) ili tihim diktatom iz političkih centara moći svedena na granice NR/SR Hrvatske, pa su za nju prestali postojati Hrvati i njihova književnost u Gradišću, južnoj Mađarskoj, Rumunjskoj, te po istom mehanizmu autocenzure i u Vojvodini (bunjevački Hrvati) ili u Bosni i Hercegovini. U korpus hrvatske književnosti moglo se ući i ulazilo se samo mjestom stanovanja (makar i privremenog!), a to je najčešće značilo preko Zagreba. Tako je hrvatska književnost iz Bosne i Hercegovine završila u tzv. integralnoj hrvatskoj književnosti negdje s Kranjčevićem (rođen u Hrvatskoj; živio, umro i sahranjen u BiH), A. B. Šimićem (rođen u Hercegovini), Šopom (rođen u Bosni) ili u najboljem, novijem slučaju Perom Budakom (rođenim u Hercegovini), te nešto svježijim “slučajevima”: Tomislavom Ladanom ili Stjepanom Čuićem (rođenima u Bosni), Veselkom Tenžerom ili Stojanom Vučićevićem (Hercegovcima). Svako “upisivanje u hrvatsku književnost” nakon toga značilo je imperativno biti “na licu mjesta”, što je konkretno značilo preseliti u Hrvatsku ili makar doći u nju studirati. Tako se događao paradoks da u hrvatsku književnost budu “prisvojeni” Irfan Horozović ili Džemaludin Alić, koji su se studijem ili poslom zakratko našli u Zagrebu, Alija Isaković bez ikakva razloga, ali ne npr. i hrvatski pisci Veselko

Koroman, Anđelko Vuletić ili Vitomir Lukić, kod kojih je mjesto stanovanja bilo izvan granica NR/SR Hrvatske.

Jasno je da su posljedice Drugog svjetskog rata na hrvatskom nacionalnom korpusu ostavile brojne traume, čak teško zalječi-ve ožiljke, ponajznačajnije vidljive na demografskom, gospodarskom, političkom ili kulturnom planu, ali kako nas ovdje zanima jedino književnost i njezin osnovni medij, jezik, to želimo ukazati na neke od zakonomjernih pojava koje su i potakle ovaj tekst i razmišljanje o fenomenu odnosa hrvatske književnosti kao cjeline, prema BiH kao zemlji u kojoj su hrvatski narod, njegov jezik i književnost, ma što to politički danas značilo, ipak bili i ostali integralni dio svekolikog hrvatstva, dakle i onog jezičnog i književnog.

Daleko bi nas odvelo cjelovito istraživanje fenomena mimoilaženja hrvatske književne komponente iz BiH u cjelini hrvatske književnosti do vremena jugoslavenskih ratova i raspada bivše zajedničke države, zato se opredjeljujemo na tretiranje tog segmenta u samo dva, po našem uvjerenju osnovna, a tako razvidna i ilustrativna plana kao što su antologijsko-panoramski pregledi hrvatske književnosti i književno-povijesno tretiranje te književnosti. Ovdje reprezentativnim držimo doista reprezentativne, u nakani, izbore *Pet stoljeća hrvatske književnosti* i antologije poezije tipa *Zlatne knjige hrvatskog pjesništva* i sl., te povijesne preglede te književnosti tipa Frangešove *Povijesti hrvatske književnosti* ili Viskovićeve pregleda hrvatske književnosti u *Enciklopediji Jugoslavije*.

U prestižnu ediciju *Pet stoljeća hrvatske književnosti* živi su pisci iz BiH mogli ući samo ako bi pristali na ponižavajući odnos središta i margine (metropolitanski tretman periferije, provincije), dakako po modelu domaći i stranci. Dakle, nisu ulazili. Edicija *Pet stoljeća hrvatske književnosti* bila je zatvorena za bh. pisce, jer od pisaca živih i aktivnih u drugoj polovici XX. stoljeća niti jedan jedini nije dobio mjesto u toj prestižnoj antologijsko-panoramskoj ediciji. Unutra su kao rođeni Bosanci i Hercegovci, koji doduše tada žive u Zagrebu, Novak Simić koji je dobio knjigu ili Pero Budak i Fadil Hadžić primjerice, koji polove knjigu. A spomenimo samo ona najvažnija imena (abecednim redom) bosanskohercegovačkih hrvatskih književnika: V. Čerkez, I. Kordić, V. Koroman, I. Ladin, V. Lukić, M. Marjanović, N. Martić, V. Pavlović, M. Suško, otac i kći Zvonimir i Anastazija Šubić, te A. Vuletić.

Što se, pak, tiče antologija, pa i one krajnje "sklone" piscima iz BiH, odnosno spremne na cjelovitu valorizaciju vrijednosti, valja istaknuti da će Janko Bubalo, Lucijan Kordić, Anđelko Vuletić, Veselko Koroman, Vladimir Pavlović, Nikola Martić, Vinko Grubišić, Šito Š. Ćorić ući tek u četvrto prošireno izdanje *Zlatne knjige hrvatskog pjesništva*, Vlatka Pavletića (NZMH, Zagreb, 1991.), no ni tada unutra neće biti mjesta za npr. Iliju Ladina, Marija Suška, Ivana Kordića, a da o mlađima od njih i ne govorimo. Antologijski izbor trojca Mihalić – Pupačić – Šoljan (Znanje, Zagreb, 1966.) nema niti jednog jedinog recentnog bosanskohercegovačkog pjesnika, premda su tu pjesnici rođeni do 1941. godine! Nema ih ni *Jedna antologija hrvatske poratne poezije* Igora Mandića (Drainac, Prokuplje – Znanje, Zagreb, 1987.), niti neka druga. Ne postoje!

U *Enciklopediji Jugoslavije*, knj. 5, Hrv. – Janj., JLZ Miroslav Krleža, Zagreb, 1988., u natuknici *Hrvati*, VI. *Književnost*, naći ćemo da u BiH ima hrvatskih pisaca vrijednih barem enciklopedijskog spomena. Tamo čitamo: "Poeziju pišu još i Joja Ricov (1929), Ilija Ladin (1929), Petar Gudelj (1933), V. Koroman (1934) i Vladimir Pavlović (1935) i dr." (str. 81). To piše tako neobavezno kao da je (poeziju!) pišu u slobodno vrijeme. Moglo je tako stajati i "a nedjeljom idu na utakmice i ..." Pogledajmo i ovu "napomenu": "A. Vuletić (1933) plodan je pjesnik i prozaik. Zanimaju ga u poeziji granični problemi ljudske egzistencije, u prozi se uglavnom bavi krizom etičnosti, raskolom između ideala i njihove realizacije." (str. 82)

Pjesnici su malo bolje prošli. Među pjesnicima koji prve knjige objavljuju 60-ih i 70-ih godina izdvajaju se još, pa će autor nabrojati među inima i: Marija Suška, Gojka Sušca (u Zagrebu), Nikolu Martića (u Splitu), Ivana Kordića, Milu Pešordu, Željka Ivanovića i Milu Stojića, premda i Džemaludina Alića!? (str. 85)

Među povjesničarima književnosti naći ćemo samo Matu Lončara, Ivana Krtalića i Vinka Brešića, a među teatrolozima J. Lešića. Da, baš tako i toliko. (str. 87)

Autor teksta je izvanredno informirani i k tomu još naklonjeni nam Velimir Visković. Kad smo jednom prigodom, još prije rata, razgovarali o ovome i ja ga pitao a zašto nigdje nema ni spomena o npr. Vitomiru Lukiću ili Mirku Marjanoviću kao proznim piscima, i uz to mu govorio o Lukiću kao sjajnom pripovjedaču, iskreno mi je rekao da nije znao da su Hrvati. Čak: "Mislio sam da su Srbi!?" Naravno, govorimo samo o mjeri (ne)informiranosti zagrebačkog intelektualnog kruga, njegovoj ignoranciji, kakva se nikad nije mogla, ni slučajno, dogoditi Beogradu.

U knjizi Ivo Frangeš: *Povijest hrvatske književnosti*, NZMH, Zagreb – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana 1987. uzalud je tražiti ijedno ime pisca iz BiH, a da ne stanuje, da ne živi u tadašnjoj SR Hrvatskoj. Mjesto stanovanja je određivalo i piščevu i Frangešovu i sadašnjost i povijest! Novak Simić, braća Šimić, Nikola Šop su unutra jer su živjeli u Zagrebu. Ostalih nema ni slučajno, jer su s onu stranu i republičke i Frangešove mentalne granice.

Koliko je ovo bio dugo i dramatično življen problem u BiH pokazuje najposlije i pismo Veselka Koromana *Je li to neka politika?* iz zagrebačkog *Vjesnika* od 17. II. 1990. u kojemu on i za sebe i za nas druge traži "svoje mjesto u svojoj književnosti" ...

II.

Stvar će se početi postupno mijenjati s tzv. prvim demokratskim izborima, odnosno s početkom raspada i definitivnim povijesnim nestankom Jugoslavije, a famozna "hrvatska šutnja", koja je potpuno prekrila i kulturni prostor, ili kukavičluk, kako bi se to razdoblje preciznije moglo imenovati, početak će postupno nestajati, no ne baš odmah s njom i (ne)informiranost u stvarima kulture i književnosti. (Ona je i dan danas snažno naglašena u nekim zagrebačkim književnim krugovima.) Jer, svjesni smo toga, nije najednom bilo lako ispravljati desetljetna neznanja i nezanimanja (pogotovu njihovu arogantnu ignoranciju koja na svoj način traje od davnašnjeg slučaja s Ivom Andrićem do suvremenog slučaja s Miljenkom Jergovićem) za ono što jest hrvatski nacionalni, kulturni, jezični ili književni korpus u BiH, tim prije što se ušlo u turbulentna ratna vremena i nevjerojatno nerazumijevanje hrvatskoga pitanja u BiH.

Trebalo je mnogo da se razbiju neke ideološki "tvrde glave", ali i najobičniji strahovi, te slučajna i hotimična neznanja, da se prestane samoljubivo gledati u sebe ili podanički prema Zapadu ili Beogradu, da bi se s novim nacionalnim buđenjem, premda nerijetko vulgarno neoromantičarski, probudio interes za hrvatstvo i izvan Hrvatske. Nikakvo posebno hrvatstvo, tek obično, "nulto" hrvatstvo kao niz činjenica i ništa više i ništa manje. I tad se stvar počela mijenjati. "Proradila" je iznova *Matica hrvatska*, obnovljeno je Hrvatsko kulturno društvo *Napredak*, Crkva se počela snažnije oglašavati, nestajale su podjele na "domovinsku" i "iseljenu" Hrvatsku. Netko se sjetio da je i BiH hrvatska zemlja. (Namjerno neću o onima koji su politički sve krivo postavljali, tretirajući BiH kao dijasporu i slično s ukupnim ratnim posljedicama po BiH, nego jedino i samo o – književnosti) Dobili smo novo izdanje Pavletićeve *Zlatne knjige hrvatskoga pjesništva* (četvrto, 1991.), Kočanovu *Skupljenu baštinu* (1993.), Erasmusovo izdanje *Bosanski franjevci* (1994.), pa sve do Mrkonjićeve antologije *Međaši* (2004.) ili posljednje u nizu Stamaćeve antologije (2007.), a k tomu i Novakovu *Povijest hrvatske književnosti* (2003. i 2004.), nastavljeno je izdavanje *Hrvatskog biografskog leksikona*, dobili smo dvosveščani *Hrvatski leksikon* (1996.-1997.), Vujićevu *Opću i nacionalnu enciklopediju* (2005.-2007.) i *Hrvatsku enciklopediju* (1999.-2009.). Sve odreda projekti koji su pokazali da se ipak nešto mijenja u recepciji hrvatskih (kulturoloških) posebnosti u BiH unutar nekakvog integralnog hrvatstva, hrvatske kulture i književnosti. Ujedno je drastično povećan broj objavljenih knjiga hrvatskih autora iz BiH kod hrvatskih izdavača, te njihova prisutnost u hrvatskoj periodici i sl. Taj je fenomen donekle generirao i rat u BiH, te naglo naraslo zanimanje svijeta za ono što dolazi iz BiH (naglašavam ovdje važnu ulogu Nenada Popovića i

njegove izdavačke kuće *Durieux*), gdje Hrvatska i da je htjela nije mogla stajati po strani. Svemu tome treba pribrojati i ono što su uradili sami hrvatski pisci iz BiH za predstavljanje samih sebe. Važan su tu posao činile i inače sporodjelujuće biobibliografije (I. Alilović, V. Koroman, A. S. Kovačić), te Koromanove antologije hrvatske poezije (1990., 1996.), proze (1995.) i najposlije drame (2008.) u BiH, pa izbori i antologije tipa *Mnogoglasje. Suvremeno hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine* (Osvit, 2000.). A svakako će cijeloj stvari značajan pečat dati i Lovrenovićeva nada sve ozbiljna edicija *Iz Bosne srebrene*, edicija *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga*, koliko god da je nekompetentno postavljena i “na dugu štapu”, te *Hrvatska enciklopedija Bosne i Hercegovine*, čiji je prvi svezak nedavno objavljen u BiH.

Cijeli ovaj problem, međutim, još jednom bolno otvara ne tako davno tiskana, pretenciozno postavljena, antologija hrvatskoga pjesništva u Zagrebu, ona Ante Stamaća *Antologija hrvatskog pjesništva od davnina pa do naših dana* (Školska knjiga, Zagreb, 2007.), koja je iznova dramatično otvorila cijeli niz pitanja, od kojih je među ozbiljnijima i ono o zastupljenosti hrvatskih pisaca/pjesnika iz Bosne i Hercegovine. Već nje radi, da ništa drugo i ne spominjemo, imalo je smisla napisati cijeli ovaj tekst i iznova ukazati na “mentalno stanje” nekih (tobožnjih? bivših?) znalaca hrvatske književnosti, čije granice oni vide kao krajnja odredišta zagrebačkog tramvajskog prometa (ZET-a), dok poneki od njih dobace (čak) i do Osijeka ili Splita i Dubrovnika, a jedva koji prebaci pogledom i preko Une, Save ili Dinare ...

Pogledajmo tu antologiju, barem u malome, u svoj njezinoj neobičnosti (da ne kažemo smiješnosti), jer je ona simptomatičan spoj nekih prošlih vremena, starih recepcija i privatnog poimanja cjeline jedne književnosti u njezinoj dijakronijskoj mjeri i sinkronitetu/simultanitetu. Stamać je svoj antologijski izbor hrvatske poezije “ab ovo” ponudio u strogo odijeljenim (upitno je koliko uvijek i opravdanim?) povijesnim fazama, povijesno-poetičkim formacijama. Kako, međutim, znam da o tome pišu drugi, ja se time neću baviti. (To i nije predmet ovoga promišljanja.) Ali, ukazat ću na one zanimljivije povijesne faze te poezije, a s obzirom na zastupljenost ovdje interesantnih autora i broj njihovih uvrštenih pjesama, jer je u antologijama to bitan kvalitativni kriterij.

U povijesnom odjeljku *Moderna* (1895-1914), koji obilježavaju imena Vojnović – Galović, Stamać je tretirao Matoša s 15, Vidrića 10, Nazora 12, a Ćatića s 2 pjesme.

Dio *Sumrak čovječanstva* (1915-1950), označen pojavama Ujević – Kupareo, donosi poeziju Ujevića 29, Krležu 10, Šimića 20, Cesarića 15, Sudete 6, Šopa 5, Tadijanovića 34, Ivaniševića 12, Vučetića 10, I. G. Kovačića 10, te Lucijana Kordić 1 pjesmu.

Idemo dalje, a sve po istom principu: *Druga moderna* (1950-1990) Quien – Sabol: Dizdar 4, Kaštelan 13, Parun 16, N. Miličević

10, S. Mihalić 19, Pupačić 11, Slamnig 11, Dragojević 11, Vuletić 2, Koroman 8, Vučićević 1, Sušac 2, Maruna 2. Čudna i najblaže rečeno teško branjiva igra brojki.

U *Suvremenom mnogoglasju* (1991.-), koje obilježavaju Marović – Bagić: simptomatična je prezentacija: Grubišić 2, Tolj 2 i Begović 2 pjesme.

Nastranu što u Stamaćevu izboru nema Arsena Dedića, Alfirevića, Milišića, Stojevića ..., vjerujem da je to već netko zabilježio, primjećujem dramatičan izostanak i sljedećih (bosansko-hercegovačkih) pjesničkih imena: Ladina, Pavlovića, Martića, J. Dautbegović, Suška, Stojića ..., od kojih svako zaslužuje tretman barem u rangu već zastupljenih Vučićevića i Sušca, a da i ne spominjem neke iz Stamaćeve blizine.

A sad se vratimo na brojeve izabranih pjesama pojedinih autora i na podcjenjivački odnos prema određenim pjesničkim pojavama. Možda Ćatić i ne zaslužuje više od 2 pjesme, ali zaslužuje li Sudeta čak 6 u odnosu na Ćatićeve 2 i na Šopovih tek 5 ili Lucijana Kordića samo jednu? A Tadijanović 34 u odnosu na sve zastupljene pjesnike u antologiji, pa i Ujevića, Šimića, Šopa, V. Parun, Mihalića, Slamniga, Dragojevića i druge velikane hrvatske poezije 20. stoljeća? A tek u tzv. *Drugo modernu*, gdje je Koroman dobio samo 8, a Dizdar 4, Vuletić 2! A tek Sušac i Vučićević! O skandaloznom tretmanu Borisa Marune imalo bi smisla posebno pisati, jer je ovdje izvan “teme”! U *Suvremenom mnogoglasju* je osobito katastrofalno stanje! Stamać se, sve u svemu, pokazao ili strašnim književnim sektašem ili apsolutno neobaviještenim, inkompetentnim za posao koji je uradio (pogotovu što su neku mjeru znanja i spoznaja već apsolvirali Pavletić i Mrkonjić svojim antologijskim radom!), i ne znam koja bi ga diskvalifikacija preciznije odredila. Čak i da ne tretiram broj pjesama uvrštenih pjesnika, broj i značaj neuvrštenih autora ga ozbiljno diskvalificira, pogotovu kad se oni i njihova djela sraune s brojnim od uvrštenih autora, očito njegovih osobnih (kavanskih?) prijatelja.

Ovaj Stamaćev skandalozni antologijski izbor, samo je najnoviji od primjera: i neznanja i nezainteresiranosti da se zna ono što jesu relevantne činjenice vezane uz cjelinu hrvatske književnosti, pa onda i onoga njezina segmenta što ga znači poezija. Ta “zagrebačka” ignorancija, neznanje i(li) kukavičluk “otjerali” su mnoge iz hrvatske književnosti, a primjer Ive Andrića samo je vrh ledenoga brijega, koji taj i takav “književni Zagreb” i danas gotovo stotinu godina poslije čini ne samo i više “nemarnim” (Koroman), nego u njegovoj ozbiljnoj frustraciji i inhibiranosti, provincijalnim i iskompleksiranim u odnosu i na “balkanski” Beograd, a kamoli na sve te zapadne metropole kojima se poltronski dodvorava i u koje podrepaški gleda!

Treba se ipak nadati da nam se ne događa povratak na vrijeme 1945.-1990., nego da je Stamaćeva nesretna antologija tek pučki ispad sastavljača koji je davno prestao čitati, a da to nisu znali ni oni koji su od njega taj posao naručili.